

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЕТНИЧЕСКИЯ СЪСТАВ ЧРЕЗ ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

Днешните български земи са заселени от дълбока древност. Човекът се появява в нашите земи през новокаменната епоха, чието начало се отнася към края на шестото хилядолетие преди Христа. През този период са заселени най-удобните за живот и най-плодородните части.

Историческото развитие на българските земи доста продължително време е свързано с траките. В описаните граници те са живеели приблизително от последните векове на второто хилядолетие преди Христа. През това време по крайбрежието на Черно море се появяват и гръцки колонии.

По-късно тези земи са завладени от Римската империя, а в първите векове след Христа те са обект на нашествия на различни варварски племена.

От края на VI до началото на VII век на Балканския полуостров трайно отсядат славяните. Малко по-късно идват и прабългарите. Тогава се създава и българската държава в този район. Прабългарите, славяните и потомците на траките постепенно се сливат в единна народност на базата на славянския език и християнската религия. В населението на държавата в различно време се вливат и някои други елементи – кумани, печенеги, татари и пр.

През втората половина на XIV век започва османското нашествие на Балканския полуостров, което има много тежки последици за демографското състояние на българската народност. В резултат на много десетилетия завоевателни походи, съпровождани с отвлечения, грабежи и други издевателства, напускане на завзетите територии, броят на населението намалява два пъти.

След успокояване на обстановката и изграждане на османската администрация в българските земи се настаняват някои тюркски племена (главно юруци), появяват се мюсюлмани от Мала Азия, цигани и др. След започналата още през XVII век поредица от руско-турски войни тук се преселват представители на северокавказки народности – адигейци, кабардинци, абазини, убихи, чеченци и др., известни под общото название „черкези“ и кримски татари. Последното значително количество кримски татари идва в българските земи след Кримската война (1853–1856 г.). Извършва се доброволна и насилствена ислямизация на част от българското население.

Същевременно продължават изселвания на българско население по различни причини. Такива са единични и на по-малки групи във Влашко (по-късно Румъния), след въстания (Чипровско – 1688 г. и други в Северозападна България в първата половина на XIX век) към Банат (тогава Австро-Унгария) и Сърбия, след различни войни между Русия и Османската империя в първата половина на XIX век,

като най-масово е изселването през 1829–1830 г. С него се създават многобройни български селища в Бесарабия, от които по-късно пак по подобни причини се отделят български преселници към Крим и Запорожието (1856 г.).

Постепенно българското население възстановява своя брой и се превръща в най-многобройната народност на Балканския полуостров. Започва националното възраждане на българите, добиване на самостоятелна църква (1870) и в крайна сметка възстановяване на българската държавност през 1878 г. в резултат на Руско-турската война (1877–1878).

В подписания в Сан-Стефано мирен договор се очертават границите на новата държава. Тя обхваща около 80% от българската етническа територия на юг от река Дунав, определяна дотогава на повече от 200 хил. км². В тази държава българите са 62,1%, турци и татари – 21,4%, албанци – 5,8%, гърци – 2,6%, черкези – 1,7%, румъни – 0,4%, цигани, евреи и др. – 6,0%. В религиозно отношение немюсюлманите са 62,6%, а мюсюлманите – 37,4%. В новата държава попадат около 83% от всички българи от владенията на Османската империя на Балканския полуостров. Останалите по-малко от 17% остават в териториите, присъединени към Сърбия (Нишкия санджак), Румъния (Северна Добруджа) и др.

За съжаление Санстефанският договор не е приложен и българската етническа територия е тотално разпокъсана с решенията на Берлинския конгрес (1878 г.). Към освободените части на Отечеството се стичат бежанци от местата, останали под властта на Османската империя, а и от други съседни държави. Същевременно към пределите на Османската империя започва да се изселва мюсюлманско население, по-голямата част от което са етнически турци, но значителна група са българи-мюсюлмани (помаци). Изселват се почти изцяло черкезите, ногайците, част от татарите и др. Тези преселвания на няколко вълни продължават и през целия XX век.

Бежански потоци към България продължават и през първата половина на XX век. Основно те са след Балканските войни (1912–1913), след Първата световна война (1914–1919), след Втората световна война (1939–1945) и др. Основно това са българи от съседни държави, но има и сравнително значителни бежански потоци от арменци от Османската империя, руснаци и представители на други етноси от Съветска Русия и др. След Втората световна война от България се изселват по-голямата част от евреите и значителна част от арменците, а преди това и гърците.

С тези бележки се задават и обясняват и част от проблемите, предмет на настоящето обсъждане, прилагането на различните критерии за определяне на етническия състав на населението, подходите, прилагани в това отношение в съседните на България държави и др.

Развитието на подхода и критериите за определяне на етническия състав при преброяванията на населението в България е обособено в няколко периода: 1) до 1878 г.; 2) 1878–1900 г.; 3) 1900–1946 г.; 4) 1946–1985 г.; 5) след 1985 г.

1. Периодът до 1878 г.

През този период българските земи (вкл. сегашният териториален обхват на България) се намират в рамките на Османската империя. Той отразява наследството, което получава в това отношение формираната в неговия край трета българска държава.

Преброявания на населението започват да се правят в началото на 30-те години на XIX в., когато настъпва епохата на реформите (танзимат). Вероятно данните от тях са послужили като основа за определяне броя на населението, на неговия религиозен и етнически състав в балканските провинции на империята от различни учени, пътешественици, дипломати, военни и др. съвременници на тази епоха. Цитати от техни съчинения са събрани и обнародвани от акад. Никола Михов (Михов, 1915, ...).

Първото успешно преброяване се провежда през 1831 г., а следващото – през 1844 г. След това се правят още няколко преброявания, някои от които не завършват (1854) или не се провеждат (1870), а други обхващат части от империята (1856, 1866, 1874). Първоначално са се събирали данни само за религиозната принадлежност на населението, но развитието на националноосвободителните движения на отделни народи в империята подтиква да се събират и данни за етническата принадлежност. Това става още при преброяването от 1844 г., при което се въвеждат смесени етно-религиозни категории (Kabaday, 2007; Shaw, 1978; Zamir, 1981). По някои други сведения това се прави частично поне за някои части на империята още през 1831 г. (Годоров, 1972, с. 296 и сл.).

Характерно за повечето от тези преброявания е, че те не са извършвани по единна методология и не са спазвани основни правила за такъв род мероприятия. Те представляват по-скоро подражание на провежданите в това време преброявания в европейските и някои други държави и територии. Получените резултати не са обнародвани напълно. Някои от тях са поместени в статистическите годишници на отделни вилаети (*Салнаме*), други са запазени в архивите, а част са изгубени безвъзвратно. Вероятно тези данни са послужили за определяне на етническия състав на населението в Санстефанска България, споменати по-напред (The New..., 1878).

Резултатите от посочените преброявания в обсъжданото направление са събрани и обнародвани от Кемал Карпат (Karpat, 1985, 2003) и някои други автори.

При отчитане на етническата принадлежност основният недостатък е, че тя се смесва с религиозната. По такъв начин не се дава точна картина за съотношението на различните етнически общности. Същевременно в повечето случаи не се отбелязва етническата принадлежност на мюсюлманското население.

Едно от преброяванията обхваща Дунавския вилает. Върху по-голямата част от неговата територия по-късно се създава Княжество България. То е извършено през 1866 г. и засяга само градовете, а след няколко години е проведено и в селата. То е забележително с това, че са обнародвани някои елементи по организацията, целите и методологията, а също така е дадена и по-широка публичност на получените резултати.

По-интересното в случая, че тук се дава по-подробна етническа характеристика на населението. Тя традиционно се свързва с религиозна и невинаги е разграничена от нея. Организаторите на преброяването са посочили какво разбират под мюсюлмани и християни. Третата религиозна (и етническа) група са евреите (Тодоров, 1972, с. 336–337).

В обхвата на мюсюлманите са включени: стари мюсюлмани, татари, ногайци, черкези, арнаути, бошнаци, кюрди, мюсюлмански цигани, татарски цигани.

В обхвата на християните са включени: гърци, българи, гагаузи, българи-шопи, българи-арнаути, молдовани, власи, арменци-православни, арменци-католици, италианци, французи, англичани, унгарци, сърби, немци, казаци – главно старообрядци и липовани.

Включените повече от 25 названия, общо взето, отразяват добре етническата картина в североизточната част на Балканския полуостров. Има известно смесване на етническа и верска принадлежност, а също са дадени и някои етнографски групи. Към първия случай, например, може да се отнесе делението на арменците на православни и католици, а към втория – българи, българи-шопи, българи-арнаути, казаци (етнографска група на руския народ) и др.

Един много важен факт е, че не фигурира названието „турци“. Използвано е названието „стари мюсюлмани“ за разграничаване от преселниците (татари, черкези, ногайци и др.). За съставителите на този списък е било ясно, че старото мюсюлманско население етнически не е еднородно.

Татари в българските земи е имало още от XIII век и по-късно след завладяването на България от османските турци. По-голяма част от тях идват по българските земи през 1861 г. от Крим и Приазовието. Ногайците са клон на татарите. Сега народност с това название населява Северен Дагестан, някои райони на Северен Кавказ и Ставрополския край на Русия.

Черкезите са преселници от Северен Кавказ и района по време и след окончателното му завладяване от Русия (1864 г.). Под това название се обединяват различни северокавказки народности, спадащи към абхазко-адигейската група на кавказкото семейство от народи: адигейци, черкези, кабординци, абазини и др.

Кюрдите са етнос, спадащ към иранската група на индоевропейските народи. Сега населяват обширни райони в Близкия Изток.

Бошнаците и арнаутите са местни мюсюлмански народности. Първите са приели исляма като цяло след завладяването на Балканския полуостров от османските турци. Арнаутите са съвременните албанци.

Названията на християнските народности са добре известни.

Първото преброяване в Османската империя, извършено с цел да се получат демографски данни, е планирано за 1881 г., но не е завършено за империята в цялост. Данните са обработени и получени едва през 1893 г. Тук са използвани също смесени етно-религиозни категории като: мюсюлмани, гърци, арменци, българи, католици, евреи, протестанти, латини, сирийци, цигани и други. Във временни рамки това преброяване излиза извън обсъждания период, но е от значение за

територии, останали в рамките на Османската империя и по-късно присъединени към България (Karpat, 2003).

2. Периодът 1878–1900 г.

През този период се поставя началото на систематично изучаване на населението в България чрез преброявания и при спазване на изискванията за този вид статистически мероприятия.

През този период са извършени преброяванията на населението на 31 декември 1880 г. (или на 1 януари 1881 г.) в Княжество България, на 31 декември 1884 г. (или на 1 януари 1885 г.) в Източна Румелия (Южна България), на 31 декември 1887 г. (или на 1 януари 1888 г.) и на 31 декември 1892 г. (или на 1 януари 1893 г.) вече в съединените през 1885 г. две части на страната (Княжеството и Източна Румелия). Освен това през 1879 г. в Княжеството и през 1880 г. – в Източна Румелия са извършени регистрации на населението, които с условност могат да се нарекат преброявания, при които са събирани и данни за етнически признаци.

През пролетта на 1879 г. руското командване прави преброяване на населението на териториите, заети от руските войски в новообразуваното Княжество България. Основната причина за това за бежанските потоци, формирали се след войната – на българи, отчасти гърци и други немюсюлмани от териториите, останали в рамките на Османската империя и на турци и други мюсюлмани към посочените територии. Същевременно руските власти не намират сведения в съществуващите архиви, тъй като те са отнесени от отстъпващите османски войски или пък са били изгорени. Преброяването е извършено подворно. При него в частност се събират и сведения за етническата принадлежност на населението. Събраните данни не са обнародвани. Вероятно основната причина за това е изтичането на срока за пребиваване на руските войски в Княжеството през май 1879 г. Материали от това преброяване са открити в руските (съветски) архиви по-късно и през 60-те години на XX век са частично обработени и публикувани от руския (съветски) учен С. А. Никитин (Никитин, 1966, с. 83–102, 1970, с. 7–65 и др.]. Отбелязани са следните народности: българи, турци, цигани, румъни, евреи, татари, гърци, арменци, гагаузи, „чужденци“. Последните са поданици (граждани) на други държави – Гърция, Австро-Унгария, Франция, Италия, Русия.

Още в първите години след Освобождението сред българската общественост в Княжеството се проявява интерес и стремеж за изясняване на етническата картина в новосъздадената държава. Както отбелязва ръководителят на учреденото в средата на 1880 г. Статистическо бюро – Михаил Сарафов, редица общественици, приятели и други отправят искания към него по този повод. Същевременно данните от руското преброяване през 1879 г. не са налице и в архивите не са намерени никакви документи за неговото провеждане с изключение на установения общ брой на населението (Сарафов, 1883).

Тези и други причини предизвикват и първото официално преброяване на населението в Княжеството на 31.12.1880 г. (или на 1.01.1881 г.).

При определяне на етническата (народностната) принадлежност е приложен критерият за матерния (майчиния) език на преброяваните лица. Това предопределя и крайните резултати. Но трябва да се има предвид, че дотогава почти всички страни в Европа, които установяват етническата принадлежност, прилагат този признак.

В официалната публикация на резултатите от преброяването на населението в Княжество България на 1.01.1881 г. в таблицата за матерните езици са посочени 4 названия плюс „Други и непознати“. Последното е разшифровано в забележка със 7 названия с брой на лицата над 1 000 души (Общи резултати..., 1884, табл. IV).

М. Сарафов отбелязва, че при преброяването са обхванати общо 26 названия (Сарафов, 1883, 1884). След обединяването на информацията от всички източници установихме, че тези названия са (според оригиналите): българе, турци, власи, цигани, евреи (шпаньоли), татари, гърци, арменци, сърбо-хървати, немци, руси, арнаути, талиянци, маджари, чехи, французи, араби, поляци, англичани, черкези, персийци, словенци, кюрди, фини, холандези, швади (и други непознати). С малки изключения те са същите, които се използват и в настояще време.

Използването на този критерий общо и в конкретния случай дава изопачена картина на етническия състав. По такъв начин например е преувеличен броят на турците. В тяхното число са включени гагаузите (отбелязани по-късно отделно), част от циганите, а може би и други етноси, ползващи турски или близък до него език. По-същия начин е намален броят на други народности – цигани, евреи и др. Най-важният недостатък е, че не се отразяват всички народности, имащи за матерен един и същи език.

При посоченото преброяване е регистрирана и религиозната принадлежност (вяра). Разработките са направени само за три групи: православни, мохамедани, израелити. Отбелязана е и група „Други и непознати“ (Общи резултати..., 1884, табл. III).

Интересна е съпоставката между броя на израелитите по вяра и евреите по матерен език. Първите са 14 343, а вторите – 14 020. Разликата от 323 лица показва подценяването на действителния брой на евреите.

В Източна Румелия към средата на 1880 г. се прави при не много добра организация регистрация на населението, при което се установява и етническата принадлежност. Отразени са следните названия: българи (и българи-бежанци), турци, гърци (и гърци-бежанци), цигани, евреи, арменци. В забележка е посочено, че в състава на турците са включени и помаците (българите мюсюлмани) (Официална..., 1880, с. VI).

Последното разкрива един много важен факт – всички мюсюлмани са отъждествявани с турците – едно наследство от предходните преброявания в Османската империя и последица от вековното противопоставяне на хората от двете основни вероизповедания. По такъв начин в техния състав са включени българите мюсюлмани, татарите, може би част от циганите и други народности. Възможно е

подобни действия да са извършени и при съставянето на регистрите за населението в първите години след Освобождението.

В Източна Румелия (Южна България) на 1 януари 1885 г. е проведено също преброяване на населението. В официалната публикация за населението по род и народност са посочени следните названия: българи, турци, цигани, евреи, арменци, италианци, руси, французи, немци, други народности (Общи..., 1888, табл. I). В сравнение с регистрацията през 1880 г. са отбелязани 4 нови народности: италианци, руси, французи, немци. Освен това е обособена група „Други“, отсъстваща при предходния случай.

През 1885 г. Княжество България и Източна Румелия (Южна България) са съединени. Следващите преброявания на населението – на 1 януари 1888 г. (или на 31 декември 1887 г.) и на 1 януари 1893 г. (или на 31 декември 1892 г.) вече се извършват в рамките на съединените територии.

И при двете преброявания се регистрират следните признаци, имащи пряко или косвено отношение към обсъждания предмет: матерен език, вяра (вероизповедание), месторождение, поданство. Последният термин се употребява наместо сегашния гражданство, тъй като по това време повечето от държавите в Европа са монархии.

В публикацията на резултатите за първото преброяване (1888 г.) са дадени само 5 езика: български, турски, гръцки, еврейски (шпаньолски), цигански. Обособени са сборни групи „Други славянски“ и „Други езици“ (Общи..., 1890, табл. V). Това е най-малко подробната официална публикация в това отношение. Нецелесъобразният начин на публикуване на резултатите е критикуван още тогава от М. Сарафов (Сарафов, 1893, 1894).

При преброяването на 1 януари 1893 г. са публикувани данни за 13 езика и в забележка са отразени данни за още 13 други езици. Освен това съществуват и две обобщаващи групи – „Други славянски езици“ и „Непоказани езици“ (Общи..., 1897, табл. V, с. 20–27).

Първите 13 са: български, руски, сръбски, турски, гръцки, еврейски (шпаньолски), цигански, немски, френски, ромънски, италиански, арменски, татарски.

Другите 13 са: арнаутски, арабски, английски, унгарски, цинцарски, дански, холандски, фламандски, черкески, персийски, японски, чехски, полски.

В сравнение със списъка от 1881 г. като нови названия са: цинцарски, дански, фламандски, японски. Не са посочени: кюрдски, фински, шведски, словенски. За първи път е посочен ромънски вместо влашки език.

Общо взето всички названия на матерни езици и народности са еднакви или близки до съвременните.

В сравнение с преброяването в Княжеството през 1881 г. названията на вероизповеданията (вяра) са повече. Те са: източноправославни, мохамедани, католици, протестанти, израилтани, армено-григорианци, други и непознати.

По признака месторождение отделните държави са групирани по следния начин: родени в България, родени в чужбина, непоказано где са родени. За

родените в чужбина са посочени само няколко държави, в които има голямо количество лица с българска етническа принадлежност или части от българската етническа територия: Ромъния (Румъния), Русия, Сърбия, Турция.

Трябва да се отбележи, че резултатите общо за страната по посочените етнически признаци при всички преброявания са отразени само в една таблица. Признаците, с които те се комбинират, обикновено са пол и териториални деления. Това е разбираемо, тъй като разработките са правени практически на ръка.

3. Периодът 1900–1946 г.

Началото на нов подход към определяне на етническия състав на населението се слага с преброяването към 31 декември 1900 г. Следващите са извършени на същата дата през 1905, 1910, 1920, 1926, 1934 и 1946 г.

При преброяванията се изисква лицата сами да определят към каква народност принадлежат. С това България става една от първите страни в Европа и света, приела подобен подход. Следвайки традицията, продължават да се наблюдават и другите признаци, имащи отношение към етническата принадлежност – език (матерен, говорим и пр.), месторождение, поданство, вяра.

В основата на новия подход са положени препоръките на Международния статистически конгрес през 1872 г. в Петербург и на Международния статистически институт (създаден през 1885 г.). Тези препоръки са залегнали в Закона за преброяванията от 15 септември 1897 г. и се предвижда те да се правят на всеки 5 години.

Може да се каже, че преброяването през 1900 г. (и донякъде през 1905 г.) е преходно с предишния период. Следващите преброявания развиват и затвърждават новото и общо взето са правени при единна методология и методика. С това се слага началото на една епоха в преброяванията на населението, когато се прилагат всички научни постижения и модерни виждания в тази област.

При преброяванията през 1900 и 1905 г. подходът е еднакъв.

За първи път в преброителната карта се въвежда пряк въпрос за народностната принадлежност: „От каква народност сте? – (българска, турска, ромънска, немска или каква?)“ (Общи..., 1911, с. XXV). В обяснителните бележки се посочва, че тук се има предвид етнографическата народност, а не политическата (поданството). Всяко лице показва към коя народност принадлежи по произхождение, по рождение (Общи..., с. XVIII). При определяне на народността се застъпва критерият за произход.

Традиционно се поставя и въпросът за езика: „Какъв е матерният Ви език? – (български, турски или какъв?)“ (Общи..., 1911, с. XXV). В обяснителните бележки е дадено доста разширено определение: „За да покаже матерния си език, въпрос шести, лицето ще има предвид, че матерният език, според настоящите бележки, се счита онзи език, който лицето обикновено и предпочително говори още от детинството си. Домакинът в някои случаи е, който трябва да реши, кой език трябва, за всеки член от домакинството, да се смята за матерен език“ (Общи..., 1911, с. XVII). За малките деца се приема този, който обикновено се говори в домакинството.

Въпросът за езика в преброителната карта е поставен преди този за народностната принадлежност. При по-дълбоко вникване това изглежда логично, тъй като се избягва механичното повтаряне на народността и езика. Освен това въпросът за езика има по-голяма степен на неутралност, отколкото за народността, при която пряко се взема отношението на преброяваното лице. При всички следващи преброявания през този период това подреждане се запазва.

Другите въпроси, които имат косвено отношение към етническата принадлежност – месторождение, поданство, вяра, в преброителната карта са подредени преди матерния език и народността.

От общо 11 въпроса в личната карта от преброяването преките и косвени въпроси за етническата принадлежност са 5.

При следващите преброявания задаваните въпроси за народността и езика претърпяват известно развитие, най-често в посока на разширяване, вероятно отчитайки придобития опит при първите две преброявания.

През 1910 г. въпросът за народността е следният: „Народност. Какъв сте по народност, по произхождение? (българин, турчин, циганин, евреин, цинцарин, каракачанин или друг, какъв?)“ (Общи..., 1923, с. XLVII). Съответно тук и обясненията са по-обширни: „С този въпрос се иска да се определи етнографическата народност (т.е. какъв е всеки човек по рождение, по произхождение: българин, помак, турчин, гагаузин, циганин, цинцарин, ромънец, каракачанин, грък, чех, немец, поляк, словак, словинец и пр.), а не политическата националност, т.е. на коя държава е поданик лицето“¹ (Общи..., 1923, с. XXXIX).

Въпросът за езика също е разширен: „Матерен език или езика, който признавате за матерен и на който обикновено говорите у дома си“. Дава се и най-обширното пояснение за съдържанието на матерния език: „Отговорът трябва да показва езика, който лицето признава за роден или матерен. Лице, което говори няколко езика, трябва да показва само един от тях за матерен, именно езика, на който е научило да говори в детството си, в семейството си на който то говори обикновено и най-лесно. За малките деца, които не могат още да говорят, ще се показва езикът, който се смета за матерен и на който се говори обикновено в домакинството. Немите ще се смята, че говорят оня език, с който те си служат обикновено за да изразяват идеите и мислите си (езика на домашните).“ (Общи..., 1923, с. XLVII и XXXIX).

В това обширно определение ясно се забелязва тенденция за преминаване към говорим език в домакинството.

И при това преброяване се запазват косвените признаци месторождение, поданство и вероизповедание (наместо вяра), които са дадени преди матерния език и народността в преброителната карта (съдържаща общо 11 въпроса).

Планираното за 1915 г. преброяване не се осъществява, защото България влиза в Първата световна война и всички ресурси на държавата са насочени към воденето и осигуряването на военните действия.

¹ Тук и в следващите цитати е запазен езикът на оригинала.

При преброяването през 1920 г. общо взето се запазват същите въпроси, характеризиращи пряко или косвено етническата принадлежност. От формална гледна точка има някои промени. Те са: 1) въпросите за матерния език и народността се обединяват в един (осми поред в преброителната карта) с два подвъпроса: а) матерен език и б) народност; 2) въпросът за вероизповеданието се поставя след тях (девети поред); 3) поясненията за съдържанието на въпросите са същите, както през 1910 г.; 4) въпросите се задават непряко (напр. „Какво е по народност по произхождение лицето...?“); 5) преброителната карта вече не е лична, а домакинска и съдържа 15 въпроса (Общи..., 1927, с. XIV).

При преброяването през 1926 г. има известна промяна в редакцията на въпросите за езика и народността. И тук те са обединени в един въпрос.

За езика редакцията на въпроса е следната: „Роден (говорим, матерен) език. Кой е езикът, на който обикновено говорите дома си (български или друг, какъв)?“, а за народността: „Народност. Какъв сте по народност, по произход, по раса? (българин, турчин, циганин, евреин, грък, каракачанин, ромънец, цинцарин, гагаузин, чех, хърватин или друг, какъв?)“. Обясненията са подобни на тези през 1920 г. Отново е въведена лична карта с 15 въпроса (Общи..., 1931, с. XI–XII).

При преброяването през 1934 г. също има някои промени. Отново е въведена домакинска карта с 12 въпроса. Въпросът за матерния (родния) език е заменен с въпроса за говоримия език. Въпросът за говоримия език и народността е обединен и формулиран по следния начин: „Говорим език и народност. а) говорим език или езикът, на който лицето мисли и обикновено говори у дома си; б) какво е лицето по народност, по произход (българин, турчин, циганин, евреин или друг – какъв)“ (Общи..., 1938).

В наставленията за написване на отговорите на въпросите в домакинската карта се посочва следното: „За малките деца се показва говоримия език в семейството. На въпроса в същата графа ще се отговори, като се покаже народностния произход на лицето по рождение, именно: българин, турчин, циганин, евреин и т.н., безразлично на коя държава е поданик или в коя държава живее (Югославия, Германия, Америка и пр.). Не бива, следователно да се казва за лицето от тия държави: югославянин, германец, чехословак и пр., а трябва да бъдат посочени според народностния им произход, например: сърбин, хърватин, словенец и т.н.“ (Общи..., 1938).

Общо взето тези постановки се запазват и при преброяването в края на 1946 г. (Преброяване..., 1949 и Резултати..., 1970). Посочва се народностният произход на гражданите по рождение. Говорим е този език, който обикновено се говори в домакинството.

Това преброяване е един завършек на тази епоха от преброявания на населението, продължила почти половин век и характеризираща се с драматични събития в социално-икономическото и политическото развитие на България.

По отношение на обсъждания предмет преброяването през 1946 г. ще остане в историята с регистрирането за първи път на народност „македонци“. Извършва

се нещо невиждано в световната история – денационализация на собствено население на собствена територия с вече отдавна утвърдено самосъзнание за принадлежност към българския етнос. Последниците от този безотговорен, дори безумен, акт продължават и до днес да създават проблеми на страната и подклаждат необосновани претенции от съседни държави.

Събирането на сведения по посочените признаци при преброяванията на населението през този период намират логичен завършек в обнародването на резултатите.

По отношение на преброяванията през 1900 и 1905 г. може да се отбележи следното.

В официалната публикация на резултатите от преброяването и през двете години са дадени названията на 12 народности. Освен това има и две сборни групи – „Други славяни“ и „Други“, а също и група „Непоказани“ (Общи..., 1906, табл. II-A, с. 14–15, 1911, табл. II, с. 18–21). Посочените 12 народности са: българи, руси, сърби, турци, татари, гърци, ромъни, евреи, арменци, немци, цигани.

Освен това по-късно в Статистическия годишник на Царство България от 1909 г. за преброяването през 1905 г. допълнително са дадени данни за още 17 народности и групи: помаци, поляци, словаци, хървати, черногорци, чехи, албанци, англичани, араби, белгийци, гагаузи, италианци, каракачани, караманлии, маджари, цинцари, швейцарци (Статистически..., 1910, табл. 24, с. 42).

По отношение на матерните езици положението е същото, както при народностите – 12 названия плюс „Други славянски“ и „Други“ (Общи..., 1906, табл. III-A, с. 74–75, 1911, табл. III, с. 146–149). В споменатия статистически годишник за 1905 г. са дадени допълнително още 9 названия: полски, словашки, хърватски, черногорски, чешки, албански, английски, италиански, маджарски (Статистически..., 1910, табл. 22, с. 40). По такъв начин за 1905 г. са отразени общо данни за 21 езика.

Групировки са извършени при съчетаването на няколко от обсъжданите признаци, а и по някои други. Най-важните от тях са: 1) месторождение, народност, поданство (и пол); 2) вероизповедание и матерен език (и пол); 3) грамотност и матерен език.

При преброяването през 1910 г. и следващите – 1920 и 1926 г. има развитие по отношение на отразяване на народностите, регистрирани при тези преброявания. В официалната публикация се въвежда (наред с обичайната) допълнителна таблица – IIa. Разпределение на инородците от наличното население по народност“ (Общи..., 1911, с. 108–109, 1923, с. 170–171, 1931, с. 186–187]. В тази таблица се дават названията на всички народности, извън българската. През 1910 г. броят на названията е 54, като има и събирателна група „Непоказани“, в която са само 48 лица. През 1920 г. названията в тази таблица пак са 54, а през 1926 г. – 61. Последното е и най-големият брой етнически названия, регистриран при всички преброявания на населението в България досега. Към посоченият брой трябва да се добави и названието „Българи“. По такъв начин названията общо за 1910 и 1920 г. са 55, а за 1926 г. – 62.

Повечето от поместените названия съответстват на съвременните виждания и принципи за етническа принадлежност.

Отбелязани са всички южнославянски народности: сърби, черногорци, бошнаци, хървати, словенци. Наред с това са дадени и някои областни названия – херцеговинци и далматинци. Херцеговина е историческа част от съвременната република Босна и Херцеговина, а тогава – част от Австро-Унгария. Населението ѝ е смесено – сърби, хървати, бошнаци (съществували известно време под названието „мюсюлмани“). Далматинците до към края на XIX век са отделна народност със свой език, близък до италианския. Сега са етнографска група в състава на хърватите.

Съдържат се и няколко названия, свързани със страни със сложен етнически състав на населението: швейцарци, американци, белгийци, индийци, абисинци, сенегалци.

Населението на Швейцария се състои от няколко етноса: германо, франко и итало-швейцарци и ретороманци. Много сложен е етническият състав на населението на САЩ – посочените като американци са граждани на тази страна. Населението на Белгия се състои от две основни народности – валонци и фламандци. Последната е посочена самостоятелно. Може да се каже без преувеличение, че населението на Индия е с най-сложният етнически състав в света. В случая трябва да се знае, че в обхвата на Индия тогава са били включени съвременните Пакистан и Бангладеш. Сложен е и етническият състав на населението в Абисиния (сега Етиопия и Еритрея).

Появяват се и названия на някои народности, характерни за Балканския полуостров, Мала Азия и Кавказ. Такива са: караманлии – малка народност в Мала Азия, говореща турски език, но изповядваща християнство подобна на гагаузите в Добруджа и Бесарабия; левантийци – потомци на западноевропейските народности в Османската империя, говорещи френски език; лази – основно обитаващи част от черноморското крайбрежие на Мала Азия, които се смятат и като самостоятелен народ, и като етнографска група на грузинците и др. Подобно е положението и с представителите на двата клона на арумънската народност – куцовласи и цинцари, както и каракачаните. Смята се, че те са потомци на старото тракийско население – първите на романизираното, а вторите – на елинизираното.

При преброяването през 1920 г. е приложен същият подход. При него още по-ясно е изразен научният подход при определяне на етническия състав.

Списъкът на народностите е структуриран по родство – по култура, език, произход. Новите названия са: осети – народност от иранската група на индоевропейските народи, населяващи част от Северен Кавказ и Грузия; калмуци (или калмици) – от монголската група на алтайските народи, обитаваща райони в Южното Поволжие (Русия); китайци, японци, шотландци и сенегалци. Представителите на първите народности са бежанци от Съветска Русия след гражданската война там. Що се отнася до сенегалците, това е названието на страната, от която произхождат, тогава колония на Франция. Тя има сложен етнически състав на население.

нието (улоф, фулани и др.). Появяват се в България в състава на окупационните войски след Първата световна война (1914–1919 г.).

В сравнение с 1910 г. отпадат следните названия: ирландци, норвежци, латиши, индийци, абисинци, кюрди, португалци.

При преброяването през 1926 г. списъкът на етническите названия се обогатява с представители на народности от Кавказ и други, дошли от Съветска Русия след гражданската война. Такива са: кабардинци, родствени на черкезите; лезгини (отразени в публикацията като лезтни) – една от основните народности в Дагестан и Северен Азербайджан; караими – малка народност, обитаваща основно Крим, говореща на тюркски език и изповядваща юдеизъм (религията на евреите). Нови са названията корейци и уругвайци. Възстановени са: летонци (латиши), ирландци, норвежци, кюрди, португалци. Отпадат: японци, сенегалци, шотландци.

След преброяването през 1926 г. настъпва спад по отношение на отразяване на етническия състав на населението. Събраните по време на преброяването през 1934 г. данни за народностния състав не са обнародвани.

Поради нарасналия интерес към тези данни официалната публикация на резултатите за 1946 г. по обсъждания въпрос излиза през 1970 г. по номенклатура на народностите от проведеното през 1965 г. преброяване на населението. Тя съдържа данни общо за 39 народности. Не са посочени данни за гагаузи, каракачани, караманлии, куцовласи. Практически отпадат етноси, които тогава нямат някаква форма на държавност. Комбинационни групировки са правени само по 8 народности – най-многобройните: българи, турци, руси, гърци, румънци, цигани, евреи, арменци. Комбинирани са с признаците: образование, възраст, говорим език (и пол) (Резултати..., 1970, с. 16 и сл.).

По отношение на езиковия състав на населението положението е следното.

Данните за матерните езици за 1900 и 1905 г. съдържат същите названия (12 на брой) както за народностите“ (Общи..., 1906, с. 74–75, 1911, с. 146–149). За 1910 г. техният брой е 20, за 1920 г. – 22 и за 1926 г. – 26 (Общи..., 1923, с. 154–171, 1927, с. 112–115, 1931, с. 174–177]. За 1934 г. данните за говоримите езици съдържат същите 26 названия, както и през 1926 г. (Общи..., 1938, с. 22–25).

Разработките за 1946 г. са само за 4 говорими езика: български, турски, цигански, арменски. Положителното в този случай е, че тук за първи път се прави комбинация между народност и говорим език. Това дава възможност за анализ на езиковото състояние на главните народности в страната.

При всички преброявания през този период се наблюдава и признакът „вяра“ (вероизповедание) като това става за последен път през 1946 г. Общо взето отбелязаните вероизповедания са едни и същи: източноправославни, мохамедани, католици, протестанти, израилтани, армено-григориянци. През 1905 г. се въвежда и „свободомислящи“ и „староверци“, но техният брой е много малък. От над 4 млн. население първите са само 582, а вторите – 729. Извън традиционните вероизповедания е регистриран и един будист. През 1946 г. в публикуваните резултати католиците и протестантите са отнесени към групата „Други и непоказано“.

Месторождение като признак фигурира в преброятелната карта за всички преброявания през този период. Това се налага от факта, че България приема голям брой бежанци, които са почти изцяло етнически българи, но има известен брой гърци, арменци, руснаци и др. Бежанците са главно от съседните страни. По тази причина в разработките за родените в Гърция, Сърбия (впоследствие Югославия), Румъния, Османската империя (впоследствие Турция) и Русия се дават и по отделни райони в тези страни, където има или е имало значително българско присъствие.

Поданство също фигурира като признак при посочените преброявания.

За да се обясни този начин на развитие на нещата при преброяването на населението по отношение на етническите признаци, трябва да се свърже с развитието на страната като цяло през този период.

Надеждата българите да живеят в една държава не е осъществена след края на Руско-турската война (1877–1878 г.). Създадената чрез Санстефанския договор българска държава е разпокъсана на няколко части. Това ненормално положение се поправя до известна степен през 1885 г. чрез съединяването на две от тези части. След постепенното политическо, административно, военно и икономическо организиране българската държава започва подготовка и действия за национално обединение.

Без съмнение една от задачите на преброяванията на населението е да покаже правдиво етническата картина в страната, включително верската принадлежност и териториалния произход на населението. Може да се отбележи, че тази задача е изпълнена блестящо. До Балканската война през 1912 г. резултатите от преброяванията в началото на ХХ век убедително показват, че етническите българи са преобладаващото население в страната, че християнската религия също е преобладаваща, че почти изцяло родените в чужбина са етнически българи и са предимно от места, принадлежащи към българската етническа територия. Вторият много важен извод е, че никоя от съседните държави не може да претендира към България за някакви територии, тъй като броят на лицата с румънска, гръцка и сръбска народностна принадлежност са много малко, особено тези от последната. Третият важен извод е, че единствената държава, която може да има някакви претенции и с която трябва да водят преговори и да се гледят взаимоотношения на тази основа, това е Османската империя, където по това време се намира по-голямата част от българската етническа територия, останала извън България.

Трябва да се отбележи, че преброяванията, които са извършени в Османската империя до началото на Първата световна война (1914 г.), покриващи и българската етническа територия на Балканския полуостров, останала извън пределите на българската държава, ясно показват наличието на българския етнос. Разбира се, абсолютният му брой е подценен, тъй като етническата принадлежност се смесва и бърка с религиозната. По такъв начин като българи са отбелязани само изповядващите православие и принадлежащи към Българската екзархия. Българите, подчиняващи се на Гръцката патриаршия (т.нар. патриаршисти), са

регистрирани като гърци. Българите-мюсюлмани са включени в религиозната група „мюсюлмани“. Наличните данни показват съвсем ясно, че изцяло или почти изцяло християнското население в Нишкия район (сега в Република Сърбия) и Косово е от българска етническа принадлежност (Karpat, 2003, с. 182–183).

След Балканската и Междусъюзническата война (1912–1913 г.) България не постига националното си обединение. По-голяма част от териториите, принадлежащи на Османската империя на Балканите са поделени между Гърция, Сърбия, Черна гора и новосъздадената албанска държава. Част от завоюваните територии се възвръщат на Османската империя. Румъния заграбва вече принадлежащата на България Южна Добруджа. Парадоксалното е, че България получава територии със значително турско и мюсюлманско население, а територии в Източна Тракия, населени предимно с етнически българи, остават в рамките на Османската империя. Българското население е прогонено почти изцяло оттам. Към България тръгват отново бежанци.

Намесата на България в Първата световна война (1914–1919 г.) през 1915 г. първоначално носи успех. Към края на 1916 г. и началото на 1917 г. българските войски завземат почти цялата българска етническа територия на Балканския полуостров. След завършването на войната от България са отнети нови територии. Пак тръгва бежански поток. Между тези бежанци има и някои по-големи групи с друга етническа принадлежност. Такива са арменци от Османската империя, руснаци и други етноси от Съветска Русия и др. Извършва се и размяна на население между България и Гърция. Преобладаващата част от лицата с гръцка народностна принадлежност се изселват от България.

У българското общество настъпва отчаяние, че националното обединение няма да бъде осъществено. След преврата на 19 май 1934 г. са забранени всички политически и обществени организации, включително и тези, борещи се за правата на етническите българи в съседните страни. Същевременно от Комунистическия интернационал също се търси разрешаване на българския национален въпрос. Възникват идеите за македонска, тракийска и добруджанска нация. Тяхната реализация по отношение на българите в Македония има много тежки последици за българската национална идея.

Нови надежди се пораждат в началото на 40-те години на XX век. По мирен път през 1940 г. на България е върната Южна Добруджа. Влизайки в Тристранния пакт, българската държава получава възможност да заеме наново територии в Македония, Беломорска Тракия и Поморавието (държавата става общо със 153 хил. км² територия и с 8,6 млн. население). През 1942 г. е предвидено да се направи ново преброяване на населението, което да обхване старите и новопридобитите земи (Балевски, 1989, с. 15). За съжаление то не се осъществява. Единствено такова преброяване е извършено само в новопридобитите земи през м. Май 1943 г. от Главна дирекция на статистиката, данните за което не са обнародвани никога, на за щастие са запазени в държавния архив (Любенова-Бакалова, 2008). Според това преброяване са отразени поименно 13 названия на етнически групи: българи, турци, албанци, цигани, помаци, цинцари, куцовласи, руси, сърби, хървати, карака-

чани, гърци, арменци и други. Данните от преброяването доказват, че преобладаващото население в тези земи (над $\frac{3}{4}$) е с българска етническа принадлежност.

След Втората световна война (1939–1945 г.) България отново е сред победените страни и се връща в границите си от края на 1940 г. Единствено като придобивка остава Южна Добруджа.

След промяната на политическата система в края на 1944 г., и под влияние на външни фактори, идеята на Комунистическия интернационал за създаване на македонска нация, различна от българската, се претворява в действителност (Тюлеков, 2007). Хората, населяващи предимно югозападните части на страната, граничещи с Югославия (по-точно с една от нейните съюзни републики – Македония) са заставени насилва да изменят етническата си принадлежност. Създава се новата народност „македонци“. Това название се записва в личните документи и в регистрите на населението. Наличието на това название се затвърждава при преброяването на населението в края на 1946 г. За щастие резултатите по този признак не са обнародвани тогава, а (както беше споменато по-напред) през 1970 г., но междувременно настъпват някои събития, които изменят положението. Най-важното от тях за посоченото направление е преброяването на населението през 1956 г.

4. Периодът 1946–1985 г.

През този период са извършени 4 преброявания на населението: 1956, 1965, 1975 и 1985 г. През това време страната окончателно попада в съветската зона на влияние и са наложени принципите на управление, съществуващи в бившия Съветски съюз. Това в частност не подминава и въпросите и проблемите на обсъждания предмет.

Тази група преброявания бележи нов етап. Преди всичко критичният момент на установяване броя и състава на населението е преместен от края на годината в началото на месец декември. Осъществени са някои нови методологични постановки и изисквания, които са по-важни в случая.

Преброяването на населението на 1 декември 1956 г. в методологично отношение следва почти изцяло преброяването в началото на 1939 г. в Съветския съюз. В някои отношения това е връщане назад в сравнение с постиженията и традицията на преброяванията в България, осъществени в предходния период.

По отношение на изследвания предмет в сравнение с предходните преброявания на населението са направени следните промени.

Първо, въвежда се понятието „националност“, присъщо на съветската статистика и непривично за хората в България. То се възприема като равнозначно на „народност“.

Второ, за първи път се дава (поне номинално) приоритет на подхода за определяне на етническата принадлежност според самосъзнанието на разпитваното лице, а не по произход.

Трето, отпада въпросът за езика (матерен, говорим и пр.). С това се нарушава приемствеността с предходните преброявания и се ликвидира възможността да се изследват въпросите на езиковата картина и нейните промени.

Четвърто, отпада въпросът за месторождението.

Пето, отпада въпросът за гражданството/поданството.

Шесто, отпада въпросът за вероизповеданието. Като причина за това се смята марксисткото виждане, че религията е опиум за народите, а също, че българският народ поначало е настроен атеистично. Също така се смята, че няма да се получи вярна картина по този признак.

Седмо, засилва се ролята на преброителя. С това се дава възможност за пряко манипулиране на отговорите съобразно неговите разбирания по определен въпрос.

Осмо, въз основа на резултатите от това преброяване се слага началото на текущата етническа статистика. Последното позволява да се определя броят на лицата от различните народности във времето между отделните преброявания и да се изследват и много други процеси.

В преброителната карта въпросът за етническата принадлежност е формулиран „Националност (народност)“ без пояснения. Обясненията за попълване на отговорите са следните: „Националност (народност) – записва се националността (народността), към която се причислява разпитваният. При попълване на преброителната карта не трябва да се смесва националността с религията. Така лица с мохамеданско вероизповедание невинаги са турци (напр. българо-мохамеданите). При настоящето преброяване на населението гражданите на страната няма да бъдат разпитвани за вероизповеданието, което имат. Лица, които посочат обаче като своя националност „българи-мохамедани“, трябва да се запишат като такива“ [Резултати..., 1959, с. XII]. Обясненията са доста кратки, което дава възможност за неправилни тълкувания.

Обнародваните резултати съдържат 17 етнически названия, плюс групите „Други славяни“ и „Други неславяни“. Списъкът отразява традиционните за страната етноси и е значително съкратен в сравнение с предходните преброявания.

Най-неблагоприятният факт в случая е, че наличието отново на народност „македонци“, регистрирана за първи път (в света у нас) през 1946 г. Въпреки че отношенията с Югославия се обтягат в следващите 1-2 години след това преброяване, курсът на „македонизация“ на населението в Благоевградския район не е прекратен. Пак една значителна част от него е регистрирана като „македонци“. Съпоставката между данните от 1946 г. води до извода (като се вземе предвид и естественото движение на населението), че това са същите лица, в същите райони. За разлика от предходното преброяване сега резултатите са широко огласени. Освен в официалната публикация на резултатите, тези данни са поместени и в Статистическия годишник на НРБ за 1959 г. (Статистически..., 1959, с. 28). Те намират място и в Демографския годишник на ООН за 1963 г. (Demographic Yearbook/Annuaire demographique) (Demographic..., 1964, p. 315). По такъв начин наличието в България на подобен, сравнително многоброен, етнос се легитимира пред света. И досега това е един от основните аргументи на непреставашите претенциите на съседни страни към България.

С това преброяване се утвърждава линията за администриране на етническият състав при преброяванията на населението. Тя започва още от 1946 г. и продължава чрез подмяна на вписаната в регистрите на населението и някои лични документи етническа принадлежност на част от циганското (ромското) население. Това е с цел то да бъде изселено в Турция през 1950–1951 г. Тази акция не постига успех, защото турските власти връщат тези лица, които по външен (физически) вид (с изключение на единични случаи) явно не приличат на хората, принадлежащи към турския етнос от България. Последицата от този недобре обмислен акт е последвалото „турчеене“ на част от ромското население. Записаната етническа принадлежност в паспортите и някои други лични документи и в регистрите на населението, съставени въз основа на преброяването от 1956 г., се отразява пряко в резултатите. Тази вредна практика – преброителят да изисква паспортите от преброяваните лица при неговото посещение в съответното жилище и директно да се пренасят данните от паспорта в преброителната карта, продължава до голяма степен и при следващите преброявания. Посоченото действие се извършва въпреки широко декларираното изискване за самоопределение и разясненията в инструкциите, че този документ не трябва да се изисква.

Във връзка с това трябва да се отбележи, че в нашата наука няма задълбочено изследване за влиянието на записаното в паспорта и смяната или запазването на етническата ориентация на съответното лице, а също и на неговите близки, особено деца.

Преброяването на 1 декември 1965 г. се извършва в малко по-различна политическа обстановка. През 1963 г. държавното ръководство на страната взема друг курс по отношение на „македонския въпрос“. Отчита се, че провежданата дотогава политика е неправилна.

Преброяването на 1 декември 1965 г. е знаменателно по няколко причини.

Първо, отново става връщане към традициите на българската статистика по отношение на определянето на етническия състав на населението. Необичайният термин „националност“ в преброителните материали е даден на второ място след „народност“ и при следващите преброявания отпада.

Второ, възвръща се въпросът за говоримия език. Това способства за продължаване на изучаването на езиковото състояние и неговото изменение, прекъснато през 1956 г.

Трето, поставя се началото на много повече комбинационни групировки с етнически признаци. В частност за първи път се наблюдава плодовитостта на омъжените, разведените и овдовелите жени от 15 до 54 години по народност, макар че въпросът за броя на живородените и живите деца от жените на определена възраст фигурира в преброителната карта още от 1910 г. Също се наблюдава и миграцията по народност между двете последователни преброявания на населението.

Четвърто, разширява се номенклатурата на народностите, което също е връщане към традицията.

Пето, наблюдава се стремеж да се отразят предимно етноси, които имат своя форма на държавност или представляват определен политически интерес (напр. кюрди). Същевременно отпадат такива без форма на държавност, като каракачани, куцовласи и други.

Шесто, преминава се към определяне на категорията „постоянно население“ за разлика от предишните преброявания, при които е използвана категорията „налично население“.

В преброителната карта въпросите са следните: „Народност (националност) (загражда се „българин“ или се записва друга народност, към която се причислява лицето) и Език, на който обикновено говори лицето (загражда се „български“ или се записва друг език, на който обикновено говори лицето)“ (Резултати..., 1968, с. XIII).

Най-важните моменти в обясненията за попълването на отговорите са, че лицата сами определят народността, към която принадлежат, и сами съобщават езика, на който обикновено говорят.

Народността на децата се определя от народността на родителите. Ако те са от различни народности, народността на децата се определя по съгласие и желание на родителите. Народността не трябва да се смесва с поданството, нито пък с държавата, в която преброяваното лице живее постоянно. Народността не трябва да се смесва и с религията.

Когато преброяваното лице съобщи, че владее най-добре и обикновено говори на друг език, различен от българския, преброителят записва именно този език. Записва се само един език и този, на който лицето обикновено говори. За децата, които не могат още да говорят, се записва езикът, на който обикновено се говори в домакинството им. За глухонемите се записва езикът, на който четат или пишат или на който се говори в домакинството им. Езикът, на който обикновено говори лицето, може да не съвпада с народността, тъй като едно лице може да е от една народност, а може да говори на езика на друга народност (Резултати..., 1968, с. XXIII).

Сводната таблица за резултатите от преброяването съдържа 54 етнически названия (Резултати..., 1968, с. 12). Освен традиционните се появяват и названия, отразяващи промените в етническия състав на населението в страната.

Един анализ на названията показва, че наред с тези, съответстващи на етноса, има и други.

На първо място, срещат се названия на етно-езикови общности от по-висок ред. Такива са например: араби, бербери, банти, кушити, гвинейци. Известно е, че арабската етно-езикова общност населява много страни в Близкия Изток и Северна Африка. Тя е подобна на славянската, германската и други общности в Европа. Берберската група също е представена от няколко народности в Алжир, Мароко и други североафрикански страни (кабили, риф, тамазигт и др.). Към етно-езиковото семейство Банту принадлежат много етноси, съставляващи основното население на Източна, Централна и Южна Африка. Кушитската група народи е основното население на Етиопия и Сомалия (оромо, данакил, сомали и др.).

Гвинеиската група народи населява Западна Африка на юг от Сахара. В случая не е ясно дали не става дума за названието на страната Гвинея, чието население също има много сложен етнически състав.

На второ място, срещат се названия на страни със сложен етнически състав на населението. Тук не става ясно дали тези названия съответстват на етноса, или на самата страна. Съмнение за това има например за испанци (в Испания има още каталонци, галисийци, баски), белгийци (фламандци и валонци, за които стана дума по-напред), швейцарци, канадци, индийци.

На трето място, има наличие на областни названия. Такива са например херцеговинци, за които беше споменато по-напред. Съмнение съществува и за названието „босненци“. В следвоенната статистика на тогавашна Югославия такова название по това време (1965 г.) не съществува. При преброяванията на населението в тази страна през 1948 г. и 1953 г. населението на Босна е дадена като „югославци неопределени“, а от 1961 г. – като „миюсюлмани“ и „югославци неопределени“.

В сравнение с 1956 г., а и с всички предходни преброявания, обнародваните резултати от преброяването на населението съдържат много комбинационни групировки, съдържащи признака „народност“. В първия том, част първа, дял I (общо за страната) 10 таблици от общо 61 съдържат този признак. Той е в комбинации с признаци като говорим език, възраст, законно оформен брак, отрасли, активност, занятие, признаци, свързани със състава на домакинството и семейството и други. По-подробните разработки са само по 5 народности: българи, македонци, турци, цигани, арменци (и други). За говоримия език разработките са само по 3 езика: български, турски, цигански (и други). Дял II и дял III също съдържат таблици с този признак. В тома за плодовитостта на жените 7 от общо 24 таблици имат комбинации с признака „народност“. Сходно е положението и с публикацията за миграциите на населението между двете последователни преброявания, но тук разработките са само за българи и турци.

Всичко това поставя нов етап в развитието на статистиката в страната по посока на по-задълбочено изучаване на етно-езиковото изменение на населението.

При преброяването на 2 декември 1975 г. също има някои особености. По отношение на разглеждания предмет продължава тенденцията от предходното преброяване. Преброителната карта също съдържа въпроси за народност и език, на който обикновено говори преброяваното лице. В инструкцията за попълване основно се запазват същите разяснения, както през 1965 г., но с малки разширения.

Номенклатурата на народностите в сравнение с 1965 г. е съкратена до 36 названия (плюс други народности). Отпадат всички етноси, чийто брой е бил по-малък от 10 души към 1 декември 1965 г.

В сравнение с предходното преброяване (1965 г.) таблиците, в които се отразяват етническите признаци – народност и език, се увеличават много. По проекта за разработките в общия том в 11 от общо 61 таблици има съчетаване на други признаци с признака „народност“ по пълния списък на народностите, за

Определяне на етническия състав чрез преброяванията на населението в България

домакинствата и семействата – съответно 5 от 61, за раждаемостта – 11 от 115, за миграциите – 5 от 64 (Програма..., 1973).

Проектираното богатство от разработки е една качествено нова база за изучаване на етническите процеси в страната.

За съжаление по политически причини и съображения от друг характер преброяването по отношение на етническите признаци е опорочено. Практически със силови методи е наложено резултатите да се деформират още при събирането на първичните данни.

В крайна сметка разработките по етническите признаци, дори с посочения дефект, са предоставени само на ограничен кръг партийни и правителствени институции. По такъв начин резултатите остават неизвестни не само на широката общественост, но и на по-голямата част от научните среди. За първи път някои най-общи данни по ограничен брой етноси стават достояние на широката общественост едва с обнародването на резултатите от преброяването в края на 1992 г.

Следващото преброяване на населението е на 4 декември 1985 г. При него тенденцията да се скрива действителното положение по отношение на етническите процеси намира завършека си. Тази тенденция е свързана с т.нар. „възродителен процес“.

В първоначалния вариант на програмата на преброяването етнически признаци не са включени. Впоследствие, за да не се наруши традицията на преброяванията и приемствеността на данните, все пак въпроси за народността и говоримия език са включени. Също така е включен отпадналият при предишните преброявания въпрос за гражданството на преброяваното лице. Списъкът на народностите е намален до 12 названия: българи, арменци, вьетнамци, гърци, евреи, кубинци, македонци, румънци, руси, сърби, турци, цигани (и други народности). Предвидени са и комбинационни таблици за отразяване на посочените признаци. Инструкцията за попълване съдържа почти същите разяснения за попълване на отговорите в преброителната карта, както при предходните преброявания. В съпътстващото преброяването социологическо изследване „Градът и селото – 1986 г.“ има косвена анкета и пряко интервю. В косвената анкета (без пряко участие на анкетираните лица) от 79 въпроси 4 са се отнасят за използването и владенето на български и други езици. В прякото интервю се съдържат 126 въпроси, от които 2 са за езиците – говорене и четене (Програма..., 1984, с. 250–253, 351–352 и сл.).

При самото провеждане на преброяването въпросите за етническите признаци отпадат от преброителната карта. С това се пропуска уникалната възможност да се направи „инвентаризация“ на резултатите от „възродителния процес“. Световният опит доказва, че смяната на имената не довежда автоматично и до смяна на етническата ориентация. Примери за това могат да се дадат както за по-далечни, така и дори за съседни държави.

Отсъствието на подобен род данни е благоприятна почва за всякакви спекулации и романтични изказвания по етническите въпроси.

5. Периодът след 1985 г.

В периода след 1985 г. в България настъпват драматични събития, които довеждат до смяна на политико-икономическата ориентация на страната. Някои от тези събития имат и пряка връзка с обсъждания тук предмет. Развитието на демократичния процес в началото на 90-те години на XX век наред с друго предизвиква романтични изказвания за количествените съотношения на някои етнически общности и групи.

В тези условия за края 1990 г. е предвидено да се проведе микропреброяване на населението (чрез представителна извадка), за да може страната да изпълни препоръките на ООН преброяванията да се правят около години, завършващи на цифрата 0 или 1. Но предвид настъпилите промени се взема решение да се направи редовно преброяване, което се осъществява едва през декември 1992 г. Следващото се провежда през март 2001 г.

По отношение на изследвания предмет в сравнение с предходните преброявания през 1992 г. са направени следните промени.

Първо, в програмата отново се въвеждат етнически признаци, премахнати през 1985 г.

Второ, въвежда се понятието „етническа група“ вместо „народност“.

Трето, по отношение на езика отново се наблюдава „майчин език“ (в предишни редакции „матерен език“) вместо „говорим език“.

Четвърто, разработките на материалите от преброяването съдържат много комбинации с етнически признаци.

Пето, за първи път се проверява точността на регистрацията на отговорите по етническите признаци.

Шесто, за първи път в официалните публикации на резултатите от преброяването се обнародват данни за етническия състав по преброяването през 1934 г. и за етническия състав и говоримия език от преброяването през 1975 г.

Въвеждането отново на етнически признаци става при доста оживена дискусия в общественото пространство². Тези признаци са: етническа група, майчин език и вероизповедание. Смята се, че последният също принадлежи към етническите признаци. Той фигурира отново в програмата на преброяване за първи път след 1946 г.

В преброителната карта въпросите за отговорите на въпроса са етническа група поименно са изредени 10 названия: 01. Българска; 02. Турска; 03. Циганска; 04. Татарска; 05. Еврейска; 06. Арменска; 07. Казълбашка; 08. Черкезка; 09. Гагаузка; Друга... (за която трябва да се запише названието).

За майчиния език поименно са дадени само 3 названия: 01. Български; 02. Турски; 03. Цигански; Друг... (за който също трябва да се запише названието).

² По покана на тогавашното ръководство на Националния статистически институт авторът на тези редове взе участие в една от тези дискусии. Изказаха се много, често пъти напълно противоположни, мнения дали етнически признаци да се включат, или не в програмата на предстоящото преброяване на населението през декември 1992 г.

За вероизповеданието поименно са посочени 7 названия: 1. Източноправославно; 2. Католическо; 3. Протестантско; 4. Мюсюлманско-сунитско; 5. Мюсюлманско-шиитско; 6. Юдейско; 7. Армено-григорианско; Друго... ; (за което също трябва да се запише названието).

Една от съществените промени в сравнение с предходните преброявания е подмяната на понятието „народност“ с „етническа група“, предизвикала и най-яръсти критики. Организаторите посочват, че етническата група представлява общност от лица, родствени по произход и език и близки по бит и култура. (Преброяване..., 1994б, Преброяване..., 2004, с. 37). Тук се съдържа елемент на тавтология, тъй като общността като човешко обединение има по-голям обхват от групата. Но въвеждането на това понятие (етническа група) е по-скоро съобразяване с използваните термини и понятия в препоръките на ООН, за който беше споменато по-напред. По-важното е, че и тук се изисква преброяваните лица сами да определят своята етническа група.

За майчиния език се пояснява, че това е този език, на който едно лице говори най-добре и който се използва обикновено за общуване в семейството (домакинството) му (Преброяване..., 1994б, Преброяване..., 2004, с. 37). По същество това определение не се различава много от определението за говоримия език, посочвано по-напред.

Вероизповеданието се определя като исторически обусловена принадлежност на лицето или на родителите и предците му към дадена група с определени религиозни възгледи.

Сводната таблица за резултатите от преброяването съдържа 31 названия на етнически групи. В сравнение с 1965 г. (за 1975 г. резултатите не са обнародвани напълно) има няколко нови названия на етнически групи: черкезка, гагаузка, африканска, влашка, каракачанска. Тук се съдържа едно събирателно название на географски принцип – африканска, а останалите названия са добре известни. Има съмнение, че и тук са включени две областни названия – босненска и херцеговинска група.

В сравнение с 1965 г. названията на езиците (говорим или майчин) са увеличени многократно – от 3 до 25.

В публикациите на резултатите от преброяването се съдържат много комбинации на етнически с други признаци, а също и помежду си – по пол, местоживееене, възраст, семейно положение, образование, икономическа активност, етническа група и майчин език, вероизповедание и т.н. Подобни комбинации има за домакинствата и семействата. За съжаление при самото преброяване не са събрани данни за броя на живородените и живите деца от жените и по такъв начин не може да се изучава плодовитостта на жените по етническа група, майчин език, вероизповедание и други (неетнически) признаци. Последното е едно връщане назад в сравнение с 1965 и 1975 г.

Преброяването през 1992 г. е забележително и с това, че за първи път се проверява точността на регистрацията (чрез представителна извадка) по етнически

признаци. Получените резултати установяват, че се подценява действителният брой на лицата, определили се към българската етническа група, а се преувеличава броят на лицата, определили се към турската етническа група (с над 100 хил. души). В по-малка степен има и колебания за ромската (циганската) етническа група (Преброяване..., 1994а).

За първи път в официална публикация на НСИ се поместват и данни за броя на лицата за някои основни етноси от преброяването през 1934 г. и 1975 г., също за говоримия език през 1975 г.

При преброяването на населението през 2001 г. в сравнение с предходните са характерни няколко нови положения.

Първо, критичният момент на преброяването е преместен на 1 март, докато за всички предходни до 1946 г. вкл. е 31 декември, а за следващите – дата в началото на месец Декември.

Второ, преброяването се прави съгласно специално приет за целта закон.

Трето, съобразно приетия закон, отговорите на въпросите по етническите признаци, залегнали в програмата и преброителната карта, не са задължителни. Данните по т. 12, 13 и 14 се предоставят доброволно съгласно чл. 21, ал. 2 от Закона за статистиката“ (Закон..., 2000).

Четвърто, отново са въведени въпроси за месторождението и за гражданството на преброяваното лице.

В преброителната карта за отговор на въпроса за етническата група поименно са изредени само три групи: „01. Българска; 02. Турска; 03. Ромска (циганска)“. За останалите етнически групи е оформена сборна група „04. Други...“, като съответното название трябва да се запише. За първи път в съответствие със законовото изискване се отделя група „99. Не се самоопределя“. От това си право са се възползвали 62 108 лица или 0,8% от постоянното население на страната.

Подобно е положението с въпроса за майчиния език. В преброителната карта са отбелязани поименно три езика: „01. Български; 02. Турски; 03. Ромски (цигански)“. Останалите езици се обединяват в група „04. Други...“, като названието е необходимо да се запише. Също има и група „99. Не се самоопределя“. От това си право са се възползвали 45 454 лица или 0,6% от постоянното население на страната.

За вероизповедението са посочени поименно 5 названия: 1. Източноправославно; 2. Католическо; 3. Протестантско; 4. Мюсюлманско-сунитско; 5. Мюсюлманско-шийско; 6. Друго... (за което трябва да се запише названието). В сравнение с 1992 г. са отпаднали названията за юдейско и армено-григорианско вероизповедение. Тук също е обособена група „99. Не се самоопределя“. От това право са се възползвали значително количество лица – 283 309 или 3,6% от постоянното население на страната.

Освен това 24 807 лица или 0,3% не са отговорили въобще на трите въпроса (през 1992 г. – само 8 481 или 0,1%).

Населението на страната е било необходимо да посочи гражданството, което има. В преброителната карта са посочени следните възможни отговори на

Определяне на етническия състав чрез преброяванията на населението в България

този въпрос: 1. Българско; 2. Българско и друго..., което трябва да се запише (за лицата с двойно гражданство); 3. Друго..., което също трябва да се запише. 4. Без гражданство (за лицата, които по различни причини не са граждани на никоя държава).

След няколко десетилетия отново в преброителната карта е включен въпрос за месторождението. Той е формулиран по следния начин: „8. Дата и място на раждане“. Отговорът е разделен на две части – за датата на раждане и за мястото на раждане. Необходимо е да се запише названието на държавата, къде то е родено съответното лице.

Сводната таблица за резултатите от преброяването съдържа 30 названия на етнически групи. В сравнение с 1992 г. промените са съвсем незначителни. Нови названия са „американци“ и „македонци“, отпадат „англичани“, а при сборната група „босненци, херцеговинци“ отпада названието „херцеговинци“.

Броят на майчините езици е намален от 25 на 11. Повечето от отпадналите езици са имали по-малко от 1000 носители през 1992 г.

Между етническите и други признаци са направени много комбинации. Един от тях е броят на живородените деца от жените на възраст 12 и повече години, с което де осигуряват данни за възпроизводството на населението по етнически групи, майчин език и вероизповедание. За съжаление в преброителната карта не е включен въпрос за броя на живите деца към критичния момент на преброяването. Също така при групировката по възраст всички възрасти са дадени в петгодишен интервал. Би било полезно да се даде броят на лицата до едногодишна възраст. По такъв начин ще се обхванат по-пълно възпроизводствените процеси при основните етноси в страната.

За 2011 г., съгласно препоръките на ООН и ЕВРОСТАТ, се подготвя ново преброяване на населението и жилищния фонд. То ще се извършва отново по специален закон (Закон..., 2009).

В Закона за Преброяване на населението и жилищния фонд са описани данните, които ще се събират. Между тях са и тези за етническите признаци: гражданство, място на раждане, етническа група, вероизповедание, майчин език. Предоставянето на данни за последните три признака ще бъде доброволно.

По този начин, както при предходното преброяване на населението, ще се наблюдават и етнически признаци, като за някои от тях предоставянето на данни също ще бъде доброволно.

*

Общият поглед върху развитието на отразяването на етническия състав при преброяванията на населението в България за повече от 100 години установява, че е спазвана определена традиция. Тя е нарушавана понякога от съображения от политически характер.

През целия стогодишен интервал от време при преброяванията са отразени данни за общо 78 названия на етнически и национални общности и групи без

различните варианти. Ако се включат и вариантите на отделни названия, броят се увеличава до 91 (вж. приложенията). Освен това има и 2 сборни названия („други славяни“ и „други неславяни“).

По отношение на данните за езиците – матерен/майчин, говорим – положението е следното. Отразени са общо 37 названия, а заедно с вариантите – 41. Освен това има и 2 сборни названия („други славянски“ и „други неславянски“), както при етносите.

Увеличаването или намаляването на отразяваните етнически названия и тяхното разнообразие, а също и на броя на лицата за всеки етнос, общо взето следва различни крупни политически събития от международен, регионален или вътрешен характер. Българската държава с малки изключения (предимно в периода 1944–1989 г.) се придържа към политика на обективно отразяване на етническата картина в страната.

ЛИТЕРАТУРА

Балевски, Д. Актуални проблеми на преброяванията на населението в НРБългария за периода 1900–1985 година. С., ЦСУ, 1989.

Закон за преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства в Република България през 2001 г. Държавен вестник, бр. 16, 2000.

Закон за преброяване на населението и жилищния фонд в Република България през 2011 г. Държавен вестник, бр. 39, 2009.

Любенова-Бакалова, М. Етническият състав на населението във Вардарска Македония според преброяването от м. Май 1943 г. – *Македонски преглед*, 2008, бр. 1, с. 97–101.

Михов, Н. (1915–1967) Населението на Турция и България през XVIII и XIX в.: Библиографски издирвания със статистични и етнографски данни. В 5 т. (Т. 1 – 1915, т. 2 – 1924, т. 3 – 1929, т. 4 – 1935, т. 5 – 1967). С., БАН.

Никитин, С. А. Данные русской переписи 1879 г. о численности и национальном составе населения болгарского города. – *Славянское возрождение: сборник статей и материалов*. Москва, Наука, 1966, с. 83–103.

Никитин, С. А. К вопросу об экономическом облике болгарского города времени освобождения от турецкого ига (на основе русской переписи 1879 г.). – *Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50–70-е годы XIX в.* Москва, Наука, 1970, с. 7–65.

Общи резултати от преброяване на населението в Княжество България на 31 декември 1900 г. С., Дирекция на статистиката, 1906, кн. I.

Общи резултати от преброяване на населението в Княжество България на 1 януари 1893 г. С., Статистическо бюро, 1897, с. 20–27, табл. V.

Общи резултати от преброяване на населението в Княжество България на 1 януари 1888 г. С., Статистическо бюро, 1890, табл. V.

Общи резултати от преброяване на населението в Княжество България на 31 декември 1900 г. С., Главна дирекция на статистиката, 1906, кн. I.

Определяне на етническия състав чрез преброяванията на населението в България

Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1905 С., Главна дирекция на статистиката, 1911, кн. I.

Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1910 С., Главна дирекция на статистиката, 1923, кн. I.

Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 С., Главна дирекция на статистиката, 1927, кн. I.

Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 С., Главна дирекция на статистиката, 1931, кн. I.

Общи резултати от преброяване на населението в Южна България (Източна Румелия) на 1 януари 1885 г. С., Статистическо бюро, 1888.

Общи резултати от преброяването на населението на 1 януари 1881 г. С., Статистическо бюро, 1884, табл. IV.

Официална статистика на източнорумелийското население. Пловдив, 1880.

Преброяване на населението и жилищния фонд към 4 декември 1992 г. (1994а) Резултати от преброяването на населението. Контролни преброявания за пълнотата на обхвата и точността на регистрацията. С., НСИ.

Преброяване на населението и жилищния фонд към 4 декември 1992 г. (1994б) Резултати от преброяването на населението. Том I. Демографски характеристики. С., НСИ.

Преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства през 2001 година. Том I, книга 1. Демографски и социални характеристики на населението. С., НСИ, 2004.

Преброяване на населението на 31 декември 1934. Общи резултати. Пол, месторождение, поданство, вероизповедание, говорим език, грамотност и образование. С., Главна дирекция на статистиката, 1938, кн. I.

Преброяване на населението на 31 декември 1946 г. Кн. 1: Възраст, семейно положение и вяра. С., ГДС, 1949.

Преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства през 2001. Том 1. Население. Кн. 1. Демографски характеристики и социални характеристики на населението. С., НСИ, 2004.

Програма за преброяване на населението и жилищния фонд на 2.XII.1975 г. С., М-во на информ. и съобщ., 1973.

Програма за преброяване на населението и жилищния фонд на 4.XII.1985 г. () Програма за изчерпателни наблюдения. Т. 1, ч. I. С., КЕССИ, 1984.

Резултати от преброяване на населението на 1.XII.1956 г. Кн. I. С., ЦСУ, 1959.

Резултати от преброяване на населението на 1.XII.1965 г. Том I, част първа. С., ЦСУ, 1968.

Резултати от преброяване на населението на 31.XII.1946 г. Кн. II. С., ДУИ, 1970.

Сарафов, М. Народностите в източната част на Княжеството. – Период. сп. на Българ. книж. д-во, кн. 5, 1883, с. 1–19.

Сарафов, М. Народностите в западната част на Княжеството. – Период. сп. на Българ. книж. д-во, кн. 8, 1884, с. 46–67.

Сарафов, М. Населението на Княжество България по трите първи преброявания. – Период. сп. на Бълг. книж. д-во, кн. 41–42, с. 709–804, кн. 42, с. 1–48, кн. 44, 1893, 1894, с. 201–246.

Статистически годишник на НРБ 1959. С., Наука и изкуство, 1959.

Статистически годишник на Българското царство 1909. Година първа. С., Главна дирекция на статистиката, 1910.

Тодоров, Н. Балканският град XV–XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие. С., Наука и изкуство, 1972.

Тюлеков, Д. Политическият мит за „македонско малцинство“ в България. Благоевград, МНИ, 2007.

Demographic Yearbook/Annuaire demographique 1963. N.Y., UN, 1964.

Kabaday, M. Erdem. Inventory for the Ottoman Empire / Turkish Republic 1500-2000. Istanbul Bilgi University, History Department. 6.11.2009, 2007, <http://www.iisg.nl/research/labourcollab/turkey.pdf>.

Karpat, K. Ottoman population 1830–1914: demographics and social characteristics. University of Wisconsin Press, Madison, Wis, 1985.

Karpat, K. Osmanlı nüfusu (1830–1914). Demografik ve sosyal özellikleri. Tarih vakfi, Istanbul, 2003.

The New Bulgaria. The Illustrated London News, Vol. 72, January to June, London, 1878.

Shaw, S. J. Ottoman census system and population, 1831–1914. – *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 3, 1978, pp. 325–338.

Zamir, Meir. Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919. – *Middle Eastern Studies*, Vol. 17, No. 1 (Jan., 1981), 1981, pp. 85–106.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Таблица 1

Списък на етническите названия, отразени в публикациите и програми от преброяванията на населението в България по години

№	Название	1900	1905 ¹	1910	1920	1926	1934*	1946
1	Българи	+	+	+	+	+	+	+
2	Абисинци	-	-	+	-	-	-	-
3	Австрийци	-	-	-	-	-	-	+
4	Албанци /Арнаути	-	-	-	+	+	+	+
5	Американци	-	-	+	+	+	+	+
6	Англичани	-	-	+	+	+	+	+
7	Араби	-	-	+	+	+	+	+
8	Арменци	+	+	+	+	+	+	+
9	Африканци	-	-	-	-	-	-	-
10	Банти	-	-	-	-	-	-	-
11	Белгийци	-	-	+	+	+	+	+
12	Белоруси	-	-	-	-	-	-	-
13	Бербери	-	-	-	-	-	-	-
14	Босненци/ Бошнаци	-	-	+	+	+	+	+
15	Виетнамци	-	-	-	-	-	-	-
16	Гагаузи	-	-	+	+	+	+	-
17	Гвинейци	-	-	-	-	-	-	-
18	Германци/Немци	+	+	+	+	+	+	+
19	Грузинци	-	-	+	+	+	+	-
20	Гърци	+	+	+	+	+	+	+
21	Далматинци	-	-	+	+	+	+	-
22	Датчани/Данци	-	-	+	+	+	+	+
23	Евреи	+	+	+	+	+	+	+
24	Естонци/Ести	-	-	+	+	+	+	+
25	Индийци	-	-	+	-	-	-	-
26	Ирландци	-	-	+	-	+	+	-
27	Испанци	-	-	+	+	+	+	+
28	Италианци	-	-	+	+	+	+	+
29	Кабардинци	-	-	-	-	+	+	-
30	Калмуци	-	-	-	+	+	+	-
31	Канадци	-	-	-	-	-	-	-
32	Караими	-	-	-	-	+	+	-
33	Каракачани	-	-	+	+	+	+	-
34	Караманлии	-	-	+	+	+	+	-
35	Китайци	-	-	-	+	+	+	+
36	Корейци	-	-	-	-	+	+	-
37	Кубинци	-	-	-	-	-	-	-
38	Курди/Кюрди	-	-	+	-	+	+	-
39	Куцовласи/ Власи	-	-	+ ²⁾	+	+	+	-
40	Кушити	-	-	-	-	-	-	-
41	Лази	-	-	+	+	+	+	-
42	Латвийци/ Латиши/Летонци	-	-	+	-	+	+	+
43	Левантийци	-	-	+	+	+	+	-
44	Лезтни (лезгини)	-	-	-	-	+	+	-
45	Литовци	-	-	+	+	+	+	+

¹ В *Статистически годишник на Царство България 1909 г.*, с. 42, табл. 24 за 1905 г. са поместени допълнително данни за: помаци, поляци, словаци, хървати, черногорци, чехи,

<i>Таблица 1</i>								
Списък на етническите названия, отразени в публикациите и програми от преброяванията на населението в България по години								
(Продължение)								
№	Название	1900	1905 ¹	1910	1920	1926	1934 [*]	1946
46	Македонци	-	-	-	-	-	-	- ⁴⁾
47	Монголци	-	-	-	-	-	-	-
48	Норвежци	-	-	+ ³⁾	-	+	+	+
49	Осети	-	-	-	+	+	+	-
50	Персийци	-	-	+	+	+	+	+
51	Поляци	-	-	+	+	+	+	+
52	Португалци	-	-	+	-	+	+	-
53	Румънци/Ромъни	+	+	+	+	+	+	+
54	Руси	+	+	+	+	+	+	+
55	Сенегалци	-	-	-	+	-	-	-
56	Сирийци	-	-	+	+	+	+	-
57	Словаци	-	-	+	+	+	+	+
58	Словенци/ Словинци	-	-	+	+	+	+	+
59	Сърби	+	+	+	+	+	+	+
60	Татари	+	+	+	+	+	+	+
61	Турци	+	+	+	+	+	+	+
62	Украинци	-	-	-	+	+	+	+
63	Унгарци/ Маджари	-	-	+	+	+	+	+
64	Уругвайци	-	-	-	-	+	+	-
65	Финландци	-	-	+	+	+	+	+
66	Фламандци	-	-	+	+	+	+	-
67	Французи	+	+	+	+	+	+	+
68	Херцеговинци	-	-	+	+	+	+	-
69	Холандци	-	-	+	+	+	+	-
70	Хървати	-	-	+	+	+	+	+
71	Цигани/Роми	+	+	+	+	+	+	+
72	Цинцари	-	-	+ ²⁾	+	+	+	-
73	Черкези	-	-	+	+	+	+	-
74	Черногорци	-	-	+	+	+	+	+
75	Чехи	-	-	+	+	+	+	+
76	Шведи	-	-	+	+	+	+	+
77	Швейцарци	-	-	+	+	+	+	+
78	Шотландци	-	-	-	+	-	-	-
78	Японци	-	-	-	+	-	-	-
	Общ брой названия	12	12	55	55	62	62	39

* Програма за разработка.

албанци, англичани, араби, белгийци, гагаузи, италианци, каракачани, караманлии, маджари, цинцари, швейцарци, други славяни, други неславяни.

²⁾ Данните са общо за Куцовласи и Цинцари. В следващите преброявания (1920 и 1926 г.) са давани общо с названието Аромъни.

Таблица 1
Списък на етническите названия, отразени в публикациите и програми от преброяванията на населението в България по години

(Продължение)

№	Название	1956	1965	1975*	1985*	1992	2001
1	Българи	+	+	+	+	+	+
2	Абисинци	-	-	-	-	-	-
3	Австрийци	-	+	+	-	-	-
4	Албанци /Арнаути	+	+	+	-	+	+
5	Американци	-	+	+	-	-	+
6	Англичани	-	+	+	-	+	-
7	Араби	-	+	+	-	+	+
8	Арменци	+	+	+	+	+	+
9	Африканци	-	-	-	-	+	+
10	Банти	-	+	-	-	-	-
11	Белгийци	-	+	+	-	-	-
12	Белоруси	-	+	+	-	-	-
13	Бербери	-	+	-	-	-	-
14	Босненци/ Бошнаци	-	+	-	-	+ ⁵⁾	+
15	Виетнамци	-	+	-	+	+	+
16	Гагаузи	-	-	-	-	+	+
17	Гвинейци	-	+	-	-	-	-
18	Германци/Немци	+	+	+	-	+	+
19	Грузинци	-	-	-	-	-	-
20	Гърци	+	+	+	+	+	+
21	Далматинци	-	-	-	-	-	-
22	Датчани/Данци	-	+	+	-	-	-
23	Евреи	+	+	+	+	+	+
24	Естонци/Ести	-	+	+	-	-	-
25	Индийци	-	+	-	-	-	-
26	Ирландци	-	-	-	-	-	-
27	Испанци	-	+	+	-	-	-
28	Италианци	-	+	+	-	-	-
29	Кабардинци	-	-	-	-	-	-
30	Калмуци	-	-	-	-	-	-
31	Канадци	-	+	-	-	-	-
32	Караими	-	-	-	-	-	-
33	Каракачани	+	-	-	-	+	+
34	Караманлии	-	-	-	-	-	-
35	Китайци	-	+	-	-	-	-
36	Корейци	-	+	-	-	-	-
37	Кубинци	-	+	-	+	-	-
38	Курди/Кюрди	-	+	+	-	+	+
39	Куцовласи/ Власи	+	-	-	-	+	+
40	Кушити	-	+	-	-	-	-
41	Лази	-	-	-	-	-	-
42	Латвийци/ Латиши/Летонци	-	+	+	-	-	-
43	Левантийци	-	-	-	-	-	-
44	Лезтни (лезгини)	-	-	-	-	-	-
45	Литовци	-	+	-	-	-	-
46	Македонци	+	+	+	+	-	+
47	Монголци	-	+	+	-	-	-
48	Норвежци	-	+	-	-	-	-

Таблица 1

Списък на етническите названия, отразени в публикациите и програми от преброяванията на населението в България по години

(Продължение и край)

№	Название	1956	1965	1975	1985	1992	2001
49	Осети	-	-	-	-	-	-
50	Персийци	-	+	-	-	-	-
51	Поляци	-	+	+	-	+	+
52	Португалци	-	-	-	-	-	-
53	Румънци/Ромъни	+	+	+	+	+	+
54	Руси	+	+	+	+	+	+
55	Сенегалци	-	-	-	-	-	-
56	Сирийци	-	-	-	-	-	-
57	Словаци	-	+	+	-	+	+
58	Словенци/ Словинци	-	+	+	-	+	+
59	Сърби	+	+	+	+	+	+
60	Татари	+	+	+	-	+	+
61	Турци	+	+	+	+	+	+
62	Украинци	-	+	+	-	+	+
63	Унгарци/ Маджари	+	+	+	-	+	+
64	Уругвайци	-	-	-	-	-	-
65	Финландци	-	+	-	-	-	-
66	Фламандци	-	-	-	-	-	-
67	Французи	+	+	+	-	+	+
68	Херцеговинци	-	+	-	-	+ ⁵⁾	-
69	Холандци	-	-	-	-	-	-
70	Хървати	-	+	+	-	+	-
71	Цигани/Роми	+	+	+	+	+	+
72	Цинцари	-	-	-	-	-	-
73	Черкези	-	-	-	-	+	+
74	Черногорци	-	+	+	-	-	-
75	Чехи	+	+	+	-	+	+
76	Шведи	-	+	-	-	-	-
77	Швейцарци	-	+	+	-	-	-
78	Шотландци	-	-	-	-	-	-
78	Японци	-	+	-	-	-	-
	Общ брой названия	17	54	36	12	31	30

Източник: Официалните публикации на резултатите от преброяванията на населението (вж. литературата).

* Програма за разработка.

⁴ В учебника на **Ст. Станев** *Икономическа статистика*, Наука и изкуство. С., 1959 са поместени данни за *македонци*. Този брой в общата публикация е включен към броя на българите.

⁵ Общо босненци и херцеговинци.

Таблица 2

Списък на названията на езиците, отразени в публикациите от преброяванията на населението в България по години

№	Название	1887	1892	1900	1905 ¹	1910	1920	1926
1	Български	+	+	+	+	+	+	+
2	Албански/ Арнаутски	-	+	-	-	+	+	+
3	Английски	-	+	-	-	+	+	+
4	Арабски	-	+	-	-	-	-	+
5	Арменски	-	+	+	+	+	+	+
6	Африкански	-	-	-	-	-	-	-
7	Виетнамски	-	-	-	-	-	-	-
8	Влашки	-	-	-	-	-	-	-
9	Гагаузки	-	-	-	-	-	-	-
10	Грузински	-	-	-	-	-	-	+
11	Гръцки	+	+	+	+	+	+	+
12	Дански	-	+	-	-	-	-	-
13	Еврейски	+	+	+	+	+	+	+
14	Италиански	-	+	-	-	+	+	+
15	Калмутски	-	-	-	-	-	-	+
16	Маджарски/ Унгарски	-	+	-	-	+	+	+
17	Македонски	-	-	-	-	-	-	-
18	Немски	-	+	+	+	+	+	+
19	Персийски	-	+	-	-	-	-	-
20	Полски	-	+	-	-	+	+	+
21	Румънски	-	+	+	+	+	+	+
22	Руски	-	+	+	+	+	+	+
23	Словашки	-	-	-	-	+	+	+
24	Словенски	-	-	-	-	-	+	+
25	Сръбски	-	+	+	+	+	+	+
26	Татарски	-	+	+	+	+	+	+
27	Турски	+	+	+	+	+	+	+
28	Украински	-	-	-	-	-	+	+
29	Фламандски	-	+	-	-	-	-	-
30	Френски	-	+	+	+	+	+	+
31	Холандски	-	+	-	-	-	-	+
32	Хърватски	-	-	-	-	+	+	+
33	Цигански	+	+	+	+	+	+	+
34	Цинцарски	-	+	-	-	-	-	-
35	Черкезки	-	+	-	-	-	-	-
36	Чешки	-	+	-	-	+	+	+
37	Японски	-	+	-	-	-	-	-
	Общ брой названия	5	26	12	12	20	22	26

¹ В *Статистически годишник на Царство България 1909 г.*, с. 40, табл. 22 за 1905 г. допълнително са поместени данни за: полски, словашки, хърватски, черногорски, чешки, албански, английски, италиански, маджарски, други славянски, други неславянски.

Таблица 2

Списък на названията на езиците, отразени в публикациите от преброяванията на населението в България по години (Продължение и край)

№	Название	1934	1946	1965	1975	1992	2001
1	Български	+	+	+	+	+	+
2	Албански/ Арнаутски	+	-	-	-	+	-
3	Английски	+	-	-	-	+	-
4	Арабски	+	-	-	-	+	+
5	Арменски	+	+	-	-	+	+
5	Африкански	-	-	-	-	+	-
7	Виетнамски	-	-	-	-	+	-
8	Влашки	-	-	-	-	+	-
9	Гагаузки	-	-	-	-	+	-
10	Грузински	+	-	-	-	-	-
11	Гръцки	+	-	-	-	+	+
12	Дански	-	-	-	-	-	-
13	Еврейски	+	-	-	-	+	-
14	Италиански	+	-	-	-	-	-
15	Калмутски	+	-	-	-	-	-
16	Македонски	-	-	-	-	-	+
17	Маджарски/ Унгарски	+	-	-	-	+	-
18	Немски	+	-	-	-	+	-
19	Персийски	-	-	-	-	-	-
20	Полски	+	-	-	-	+	-
21	Румънски/ Ромънски	+	-	-	-	+	+
22	Руски	+	-	-	-	+	+
23	Словашки	+	-	-	-	+	-
24	Словенски	+	-	-	-	+	-
25	Сръбски	+	-	-	-	+	-
26	Татарски	+	-	-	-	+	+
27	Турски	+	+	+	+	+	+
28	Украински	+	-	-	-	+	+
29	Фламандски	-	-	-	-	-	-
30	Френски	+	-	-	-	+	-
31	Холандски	+	-	-	-	-	-
32	Хърватски	+	-	-	-	-	-
33	Цигански/ Ромски	+	+	+	+	+	+
34	Цинцарски	-	-	-	-	-	-
35	Черкезки	-	-	-	-	-	-
36	Чехски	+	-	-	-	+	-
37	Японски	-	-	-	-	-	-
	Общ брой навания	26	4	3	3	25	11

Източник: Официалните публикации на резултатите от преброяванията на населението (вж. литературата).